

УДК 821.111 (73)"19"

Л. М. Остапенко

**"Ловець у житі" як духовна практика:
про рецепцію роману Дж. Д. Селінджера
Частина II¹**

Стаття присвячена рецепції роману Дж. Д. Селінджера як духовної практики. Авторка бере до уваги християнський аспект твору і пропонує нову інтерпретацію роману "Ловець у житі" з погляду містичної традиції православного християнства - ісихазму.

Ключові слова: Дж. Я Селінджер, "Ловець у житі", духовна практика, православне християнство, ісихазм, Ісусова молитва.

Статья посвящена рецепции романа Дж. Д. Селинджера как духовной практики. Автор рассматривает христианский аспект произведения и предлагает новую интерпретацию романа "Ловец во ржи" с точки зрения мистической традиции православного христианства, именуемой исихазмом.

Ключевые слова: Дж. Д. Сэлинджер, "Ловец во ржи", духовная практика, православное христианство, исихазм, Иисусова молитва.

The article focuses on the J. D. Salinger's novel reception as a spiritual experience. The author investigates of the writing Christian aspect and she proposes a new interpretatbn of the novel 'The Catcher in the Rye', using the means of the Orthodox Mystic Traditbn "hesychasm". The researcher makes a suppositbn about 'The Way of a Pilgrim' and 'The Pilgrim Continues His Way' as the sources of the J. D. Salinger's novel. Thearticb compares spiritual practice of Salinger's heroes. The author proves the importance of the incessant Jesus prayer, applied in hesychasm, in it. The heroes of Salinger overcome spiritual temptations and gain God's grace.

Keywords: J. D. Salinger, "The Catcher in the Rye", a spiritual experience, Orthodox Christianity, hesychasm, Jesus prayer.

Всякое дыхание да хвалит Господа (Пс. 150, 6)

Християнська складова роману Дж. Д. Селінджера "Ловець у житі" досі не стала предметом наукового дослідження, та в історії рецепції твору зумовила справжній конфлікт інтерпретацій. На батьківщині письменника упродовж тривалого часу твір сприймався загалом як богохульний і був вилучений з освітніх програм [2, с. 36]. Шлях роману до вітчизняного читача був позначений впливом радянської

¹У першій частині статті роман Дж. Д. Селінджера "Ловець у житі" розглядається в контексті юдейської духовної традиції [1].

цензури, що намагалася скоригувати його християнський зміст відповідно до чинної ідеології. Тож Образ Ловця, з яким співвідносив себе Голден Колфілд, втрачав біблійний вимір, а духовний шлях героя обмежувався його соціальним конфліктом [3].

Вагомість християнського компоненту "Ловця у житті" не вичерпується лише його біблійними витоками, а й зумовлена східно-християнською духовною традицією. Сучасним селінджерознавством православний контекст був відзначений у диптиху "Френні" (1955) і "Зуї" (1957) з циклу про Глассів, де відтворилася традиція православного ісихазму¹ [4; 5]. Видається, духовна практика православного християнства була апробована Д. Дж. Селінджером ще в першому романі, щодо якого цикл про Глассів став своєрідним авторським коментарем.

Героїня циклу Френні Гласс, дівчина з заможної родини, студентка акторського відділення престижного коледжу, практикувала поширену в православному ісихазмі невпинну Ісусову молитву. У спадок від покійного старшого брата Сеймура Френні отримала православну пам'ятку невідомого автора XIX ст., переписану на Афоні настоятелем Черемиського монастиря з Казанської єпархії ігуменом Паїсієм, - "Откровенные рассказы странника духовному своему отцу"², котра вважається одним з апологетичних джерел східнохристиянського ісихазму.

Це сповідь прочанина, що вирушив у мандри, аби зрозуміти почуті у церкві слова Святого Письма: "невпинно моліться" [1 Сол. 5, 17]. До багатьох людей звертався селянин, допоки православний старець³ відкрив йому зміст цих слів. Слід повсякчас творити Ісусову молитву, аби вона стала внутрішньою і самоплинною: "... непрестанная внутренняя Иисусова молитва есть непрерывное, никогда не престающее призывание Божественного имени Иисуса Христа устами, умом и сердцем, при воображении всегдашнего Его присутствия, и прощении

¹ Ісихазм(від гр.-"спокій, тиша")-містична, аскетична течія в монашестві східного християнства, котра навчає священному спокою, тиші й Ісусовій молитві. Особливо широко була поширена у Візантії у XIV ст. від Р.Х. Метою ісихастської аскези є обожнення, єднання людини з Богом за допомогою Божественної благодаті і споглядання Божественних енергій - нетварного світла.

² В англійському перекладі Р. М. Френча книга вийшла у двох частинах під назвою "The Way of a Pilgrim" та "The Pilgrim Continues His Way", тож в українському перекладі твору Д. Дж. Селіцжера вона зветься "Шлях прочанина" [6].

³ У православної традиції старцями вважають монахів, що шляхом духовного подвижництва досягають виняткового рівня духовної досконалості і стають духовними наставниками народу.

Его помилования, при всех занятиях, на всяком месте, во всяком времени, даже и во сне. Она выражается в таковых словах: Господи, Иисусе Христе, помилуй мя! И если кто навькнет сему призыванию, то будет ощущать великое утешение, и потребность творить всегда сию молитву так, что уже без молитвы и быть не может, и она уже сама собою будет в нем изливаться..." [7, с. 1]. Настанови святих отців, що їх віднаходить старець у "Добротолюбстві", навчають такій внутрішній молитві, коли вона стає суголосною з диханням і серцебиттям: "Теперь слушай - я буду читать, каким образом научиться непрестанной внутренней молитве. - Старец раскрыл Добротолубие, отыскал наставление св. Симеона нового Богослова и начал: "... сядь безмолвно и уединенно, преклони главу, закрой глаза; потише дыши, воображением смотри внутрь сердца, своди ум, т. е. мысль из головы в сердце. При дышании говори: "Господи Иисусе Христе, помилуй мя", тихо устами, или одним умом. Старайся отгонять помыслы, имей спокойное терпение, и чаще повторяй сие занятие" [7, с. 1]. Так внутрішня молитва поступово стає частиною тілесного єства молільника, коли серце починає битися у такт молитви, тому вона триває повсякчас і творить його зсередини [8].

Невпинна молитва стає настановою для Френні, котра сприймає її як "просто-таки дивовижний спосіб молитися", що дуже швидко і майже автоматично дозволяє досягти благодатного стану навіть початківцю. "Але нацивовижніше, - пояснює вона своєму приятелю Лейну, - що спочатку, коли ти лише берешся до діла, не обов'язково вірити в те, що робиш. ... Не обов'язково навіть думати про те, що ти говориш... Єдине, що від тебе вимагається на початку, - це кількість. Потім через якийсь час кількість переходить у якість. Сама собою або ще там якість. Старець каже, що всяке ім'я Бога - як і всяке ім'я взагалі має особливу, власну, самочинну силу, що починає виявляти себе, коли ти якимось чином розбуркаєш її¹ [6].

Б. Фаліков уважає, що містичний досвід Френні відтворює переконання самого Селінджера, для котрого Ісусова молитва була аналогом індуїстської мантри, бо на саме християнство, на думку дослідника, він дивився крізь призму неоіндуїзму. "Различия между религиями, - наголошує Б. Фаліков, - снимаются через мистический опыт. Чем глубже опыт, тем меньше различий" [5]. Однак внутрішній сюжет циклу спростовує подібне припущення. Симор, що декларує цю думку у повісті "Зуї" [9], згодом вдається до самогубства. Френні, яка успадковує братові книги і також ставиться до Ісусової молитви як до "духовної практики", мало не доводить себе до смерті. Вона відчуває

огиду до себе і звичного їй життя, кидає коледж, розлучається з хлопцем, уникає спілкування, впадає в глибоку депресію і зрештою відмовляється їсти і вставати з ліжка [9]. Відповідно до настанов святих отців Френні усамітнюється, приймає зародкову позу¹, пошепки невпинно повторює слова Ісусової молитви, та замість молитовної радості відчуває погіршення самопочуття; *нудоту, лихоманку, запаморочення, вона втрачає свідомість і доводить себе до нервового зриву* [6].

Схожого досвіду набуває герой роману "Ловець у житі" Голден Колфілд, чия *словідь* про пережиту мандрівку у багатьох моментах безпосередньо нагадує "Откровенные рассказы странника...". Передумовою для набуття цього досвіду є спільне для обох богошукачів *каліцтво*: сухорукий селянин не може накласти на себе хресне знамення [7, с. 1], пошкоджена рука заважає Голдену стати "ловцем душ" [10, с. 43]. Герой Селінджера також починає *паломництво* у пошуках *ісихії*: виходить з гри, кидає школу, уникає спілкування з рідними, залишає нездійсненими одинадцять телефонних дзвінків, планує втечу на край світу і збирається пов'язати життя з глухонімою дівчиною. Його *аскеза* полягає у звільненні від земних тенет: він забуває спорядження, губить вбрання, роздає гроші, збуває друкарську машинку, залишає сестрі шапку ловця і ніколи не шкодує про втрачене.

Наслідуючи Христа, Голден стурбований тим, що не може як слід *молитися* [10, с. 93-94], однак повсякчас божиться і згадує Ісуса². В такий спосіб Голден, як і згодом Френні, несвідомо творить Ісусову молитву³. Молитва Голдена співвідносна з православними уявленнями, що Христос знаходиться вже в самому Своєму Імені, котре стає живою присутністю Сина Божого і в Його Образі самого Бога серед людей. Тож згідно з ученням ісихазму, для тих, хто досягає успіху в молитовній практиці, припускається поступове скорочення

⁸ Досягнення внутрішньої молитви передбачає згорнутий стан тіла, що нагадує зародок у материнській утробі. Молільникам радили сидіти на низенькій лавці, аби відчувати власний серцевий ритм [8].

⁹ Улюблені вирази Голдена: "God!", "by golly" ("by God"), "Jesus Christ!", "for Chrissake" і т. ін. - передаються в перекладах роману російською та українською як вульгаризми.

¹⁰ Висловлювання свого героя, що зазвичай сприймаються як богохульні, Д. Дж. Селінджер коментує у наступній повісті про Глассів "Сеймур. Вступ" (1963). "Когда он, твой герой, или Лес, или еще кто, - пояснює Сеймур у листі до Бадді, - Богом клянется, поминает Имя Божье всуе, так ведь это тоже что-то вроде наивного общения с Творцом, молитва, только в очень примитивной форме" [11].

молитовної формули: повторення перших слів молитви або ж самого Імені Христа [12]. Молитовну стилістику мовлення героя підкреслює лексема "really", найбільш уживана в романі¹. В контекстуальних зв'язках виразів "really", "It really is", "I really do" з Ім'ям Христовим убачається Голденове *ім'яславство*: "воістину... Ісус..."

Однак у такий спосіб Голденові не вдається досягти внутрішньої сердечної молитви. Він не може з кожним подихом звертатися до Ісуса, бо має постійні проблеми з диханням², і, як Френні, відчувається вкрай виснаженим. Вони обоє обирають "духовну практику" унаслідок неприйняття світу, тож їх не полишає відчуття близького "провалля" [6; 10, с. 174].

Суть цього духовного падіння коментує старший брат Френні - Зуї. Він пояснює Френні, що Будда і зараз перемиг у ній Христа, як у дитинстві, коли вони *на озері годували качок*, адже Ісус більше дбає про людей, аніж про пташок небесних [Мт. 6; 26]. Зуї називає її молитву третьосортною, дорікає сестрі, що вона молиться Ісусу, а любові до ближнього не має, відкидаючи тарілку принесеного мамою курячого бульйону. Так само чинить Голден. Питання з буддистської збірки "Мумонкан": "куди відлітають качки, коли озеро замерзає", - хвилює його більше, ніж доля рідних. Тому в пошуках качок у Центральному парку³ він ненароком розбиває платівку, призначену для Фібі, і сам ледь не падає у ставок, а в мріях про спасіння дітей мало не втрачає молодшу сестру.

Зуї, що свого часу відмовився від наміру мандрувати світом з молитвою і торбою сухарів, як зрештою зробив і Голден, відкриває Френні зміст Христового вчення про Царство Боже, що всередині нас. Зуї згадує, як колись у дитинстві перед сімейним телешоу Сеймур просив його почистити черевики заради Товстої тітоньки. Відтоді минуло багато років, поки Зуї збагнув, що "у світі немає жодної людини, хто б не був Сеймуровою Товстою тітонькою", і що насправді ця Товста тітонька - "це і є Христос" [9]. Молитва, наголошує Зуї, не може існувати для облаштування чийогось окремішнього світу, заради спасіння однієї людини, бо все у світі - кожна людина, істота і неістота - має у собі Христа, тому заслуговує на любов.

Фактично Зуї висловлює засади православної духовності, що передбачає *молитву-за всіх і за вся*. За вченням афонського старця

¹ Частотність її використання налічує 228 вживань [2, с. 24].

² Голден захекується, затамовує подих, позіхає, відчуває запаморочення і непритомніє, підозрює у себе запалення легенів, дістає сухоти.

³ Вочевидь, у повісті "Зуї" Д. Дж. Селіцджер свідомо вдається до автоцитатування.

Силуана та його наступників, православна молитва здійснюється за віруючих і невіруючих, за всю природу і загалом за увесь світ. "Позаяк ми любимо Бога, - говорив учень Силуана митрополит Антоній (Блум), - мусимо розділити з Ним Його турботу про світ і кожну людину в ньому" [12]¹. Особливість православної Божественної літургії полягає у тому, що в момент приношення Святих Таїн промовляються слова "Твоя от Твоих Тебе приносяще о всех и за вся", що визначають зміст подальшої епikleзи - призначення Святого Духа зійти не лише на Святі Дари, а й на всіх і все у світі, обожити їх своєю благодаттю [12].

На цьому сходяться духовні пошуки Селінджерових героїв. У прийнятті світу Божого віднаходить спокій Френні. Голден, дихаючи в такт каруселі, де катається Фібі, почувається щасливим. Фінальна сцена роману, де він *самотньо сидить згорнувшись на лавці під дощем і хвалить* Господа [10, с. 186], утілює духовну настанову св. Ісихія з "Откровенных рассказов странника...": "якоже бо дождь, елико множае на землю сходит, толико и землю умягчает, сице и землю сердца нашего имя Христово от нас призываемо радостно творит и веселит, елико частейше приывается" [7, с. 5]. Сходження божественної благодаті відкриває Голденові любов до тих, про кого він розповів, - "до всіх і вся" [10, с. 186].

Відомо, що Д. Дж. Селінджер ставився до творчості як до релігійного служіння. Його твори призначалися всім тим, хто шукав Бога за допомогою духовних практик і опинялися на хибному шляху. Письменник намагався застерегти молоде покоління від подвижництва, що не має духовної опори і призводить до смерті. Мовчання Дж. Д. Селінджера пояснюється тим, що йому й справді нічого було додати до своїх творів, бо саме вони виконували роль автокоментарів, вибудовуючи єдиний духовний дискурс автора - символ його віри - за зразком Святого Письма і Передання.

Література

1. Остапенко Л. М. "Ловець у житті" як духовна практика: про рецепцію роману Дж. Д. Селінджера. Частина I / Л. М. Остапенко // Література та культура Полісся. - Ніжин : НДУ імені Гоголя, 2015. - Вип. 78. Серія "Філологічні науки". - № 4. - С. 102-109.

2. Петренко Д. И. Роман Дж. Д. Сэлинджера "Над пропастью во ржи" и его переводы на русский язык [Электронный ресурс] / Д. И. Петренко. - Ставрополь : Изд-во СГУ, 2009. - 240 с. - Режим доступа:

<http://textus-pro.ru/ld/0/23SallingerBook.pdf>. - Назва з екрана.

¹ Не випадково Голден віддає однакову лепту монахиням і повії.

3. Остапенко Л. М. "Ловець" - "Над прірвою": до проблеми рецепції роману Дж. Д. Селінджера / Л. М. Остапенко // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія "Філологічні науки". - 2014. - Кн. 4. - С. 168-174.

4. Ватанабэ К. Мир "Фрэнні" и "Зуи" с точки зрения исихазма - мистической традиции православного христианства [Электронный ресурс] / К. Ватанабэ // Маргиналии 2008: периферия культуры и границы текста. - Режим доступа:

<http://uni-persona.srcc.msu.ru/site/conf/marginalii-2008/thesis.htm>. -

Назва з екрана.

5. Фапиков Б. "Ради толстой тети". Духовные поиски Дж. Д. Сэлинджера [Электронный ресурс] / Б. Фапиков // Иностранная литература. - 2009. - № 2. - Режим доступа:

<http://maazazines.russ.ru/inostran/2009/2/fa5.html>. - Назва з екрана.

6. Селінджер Дж. Д. Френні [Электронный ресурс] / Дж. Д. Селінджер ; пер. Ю. Покальчука // Селінджер Дж. Д. Над прірвою у житі. - К., 1974. - С. 242-26. - Режим доступа:

<http://www.ae-lib.org.ua/salinger/Texts/Frannv-ua.htm>. - Назва з екрана.

7. Откровенные рассказы странника духовному своему отцу. - Режим доступа:

<http://www.hesvchasm.ru/librarv/strannik/indexhtm>. - Назва з екрана.

8. Каплист (Уэр Т.), митр. Диоклийский. Телесная молитва. Исихастский метод и его нехристианские параллели / Каплист (Т. Уэр), митр. Диоклийский. - Режим доступа:

<http://www.boqoslov.ru/text/3013197.html>. - Назва з екрана.

9. Сэлинджер Дж. Д. Зуи [Электронный ресурс] / Дж. Д. Сэлинджер ; пер. Р. Райт-Ковалевой. - М., 1983. - Режим доступа:

<http://www.lib.ru/SELINGER/zooev.txt> - Назва з екрана.

10. Селінджер Дж. Д. Над прірвою у житі / Дж. Д. Селінджер ; пер. з англ. О. Логвиненко. - К. : Котигорошко, 1993.

11. Сэлинджер Дж. Д. Симор. Введение / Дж. Д. Сэлинджер ; пер. Р. Райт-Ковапевой. - М., 1983. - Режим доступа:

<http://www.ae-lib.org.ua/salinger^exts/SevmourAnIntroduction-ru.htm> -

Назва з екрана.

12. Чистяков Г. Православие: день сегодняшний и духовная традиция [Электронный ресурс] / Г. Чистяков // Вестник Европы. - 2002. - № 5 // Режим доступа:

<http://magazines.russ.ru/vestnik/2002/5/chist-pr.html>. - Назва з екрана.